

Legal consequences of inadequate oversight over supervisory institutions in the Islamic Republic of Iran, with an emphasis on the Guardian Council**Zohreh Sattar Shamsabadi¹, Seyed Mohsen Mirhosseini², Mohammad Hossein Jafari³*****Received Date:1403/09/11******Accept Date:1404/02/16*****Abstract**

Monitoring the high supervisory institutions in the Islamic Republic of Iran, especially the Guardian Council, plays a fundamental role in preserving the principles of the Constitution, strengthening justice, and promoting citizens' rights within the country's political structure. The Guardian Council, as one of the key institutions in the Islamic Republic of Iran, holds a decisive role in the country's political and legal framework, and its performance, whether positive or negative, can have profound effects on either strengthening or weakening the foundations of the Islamic Republic system. Therefore, this article aims to address the main question of what legal consequences arise from the lack of oversight on high supervisory institutions in the Islamic Republic of Iran, particularly the Guardian Council. The research findings show that the absence of oversight over the performance of the Guardian Council can lead to a weakening of transparency, accountability, legal justice, and the democratic legitimacy of the political system. This issue also results in the violation of citizens' political rights, restrictions on the right to choose, and a decline in public trust and political participation. The present study, using a descriptive-analytical method and utilizing documentary and library sources, emphasizes the need for the establishment of an independent oversight institution and the reform of oversight mechanisms while proposing solutions for strengthening oversight on high supervisory institutions.

Keywords : High Supervisory Institutions. Rights and Freedoms. Political Participation. Guardian Council.

---

¹ . Department of Law, Ya.C. ,Islamic Azad University, Yazd, Iran.

² . Assistant Professor, Department of Law and Political Science, Faculty of Law and Political Science, Yazd University, Iran. (Corresponding author) mmirhosaini@yazd.ac.ir

³ . Department of Law.C.Islamic Azad University, Yazd, Iran.

Extended Abstract

Introduction:

Supervision of higher supervisory institutions in the Islamic Republic of Iran plays a crucial role in safeguarding civil rights and public freedoms, as well as in preserving the structural balance of power within the state. These institutions, which include entities such as the Guardian Council, the Assembly of Experts, and the Administrative Justice Court, hold essential functions in maintaining the legal and constitutional integrity of the Iranian political system. However, despite their fundamental importance, these bodies face increasing scrutiny regarding the effectiveness and transparency of their operations.

The nature of oversight in any political system reflects its broader commitment to accountability and democratic governance. In the context of Iran, this issue is further complicated by the dual structure of authority—the religious and republican elements—that defines its constitutional framework. Oversight institutions are expected not only to monitor the activities of other bodies but also to remain subject to scrutiny themselves. Failing to do so can lead to weakened institutional legitimacy, reduced public trust, and decreased political engagement among citizens.

This article seeks to address the central research question: What are the main challenges to the effective supervision of Iran's supreme oversight institutions? By doing so, it aims to contribute to ongoing discussions surrounding political accountability, the rule of law, and public sector governance in Iran. The research aims to offer a comprehensive understanding of both structural and functional deficiencies hindering effective oversight, while suggesting feasible paths for reform.

Methodology:

The study employs a descriptive-analytical methodology, primarily relying on qualitative data. The sources include constitutional texts, legislative documents, official reports, academic publications, and religious jurisprudential writings related to Islamic governance. The research is grounded in library-based resources and legal documentation to ensure a robust understanding of the theoretical and institutional foundations of oversight mechanisms in Iran.

The analysis is conducted in two stages: first, by investigating the legal and structural framework underpinning the functions of supreme oversight institutions; and second, by assessing their actual performance in practice, comparing the normative expectations outlined in legal texts with the empirical realities observed in institutional behavior. Special attention is paid to how principles such as transparency, accountability, and responsibility are addressed—or neglected—within the operations of these institutions.

Results:

The findings of this research indicate that the supreme supervisory bodies in the Islamic Republic of Iran face multiple structural and functional challenges that seriously undermine the effectiveness of the oversight system. These challenges span legal, institutional, and political dimensions, and their consequences extend beyond institutional performance to affect the overall legitimacy of the governance system.

1. **Lack of Transparency:** A fundamental barrier to effective oversight is the lack of transparency in the decision-making processes and internal operations of supervisory bodies. These institutions generally do not disclose information related to their resolutions, evaluation criteria, or decision-making procedures. This institutional opacity generates ambiguity, increases public doubt, and weakens trust in the supervisory bodies.

2. Weak Accountability Mechanisms: Supervisory institutions often operate without legal or institutional obligations to justify their decisions or respond to potential errors. In many cases, they wield broad discretionary powers without being subject to effective oversight by other branches of government or civil society. This situation contradicts the principles of the rule of law and separation of powers, and it can pave the way for corruption, abuse of power, and institutional instability.

3. Insufficient Responsibility and Role Clarity: The responsibilities of oversight institutions often overlap, leading to inefficiencies and dilution of accountability. Moreover, the absence of clear performance metrics and internal review mechanisms further undermines their effective functioning

۴. Limited Public Participation: The limited involvement of the public in oversight processes undermines the role of citizens as primary monitors of power. Although the Constitution emphasizes the central role of the people in the political structure, effective mechanisms for civic participation in oversight processes are either lacking or unimplemented. This exclusion contributes to political disengagement, declining public trust, and the erosion of social capital.

Collectively, these persistent challenges not only threaten the legal legitimacy and functional efficiency of supervisory bodies but also endanger the structural integrity, democratic functioning, and moral authority of the political system in the long run.

Conclusion:

The article concludes that in order to preserve the integrity of the Iranian political system and restore public confidence, meaningful reforms are necessary to strengthen oversight mechanisms. This includes the establishment of independent bodies capable of evaluating the performance of supreme oversight institutions, enhancing procedural transparency, and fostering a culture of accountability that aligns with both legal standards and Islamic ethical principles.

Furthermore, reinforcing the legal obligation of these institutions to engage in transparent reporting and respond to public concerns is crucial. Drawing from both modern governance frameworks and Islamic jurisprudence, the study emphasizes that accountability and responsibility should not be viewed merely as administrative requirements, but as ethical imperatives grounded in the very foundations of the Islamic Republic.

In conclusion, by addressing the structural and procedural gaps identified in this research, policymakers and legal scholars can contribute to the creation of a more transparent, accountable, and stable system of oversight—one that restores public trust and strengthens the rule of law within the unique constitutional context of Iran.

فصلنامه دستاوردهای نوین در حقوق عمومی، سال چهارم، شماره چهاردهم، تابستان ۱۴۰۴

پیامدهای حقوقی عدم نظارت بر نهادهای عالی ناظر در جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر شورای نگهبان

زهرة ستار شمس آبادی^۱، سیدمحسن میرحسینی^۲، محمدحسین جعفری^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۱۱

چکیده

نظارت بر نهادهای عالی ناظر در جمهوری اسلامی ایران، به‌ویژه شورای نگهبان، نقش اساسی در حفظ اصول قانون اساسی، تقویت عدالت و ارتقای حقوق شهروندی در ساختار نظام کشور ایفا می‌کند. شورای نگهبان به‌عنوان یکی از نهادهای کلیدی در نظام جمهوری اسلامی ایران، نقش تعیین‌کننده‌ای در ساختار سیاسی و قانونی کشور دارد و عملکرد آن، اعم از مثبت یا منفی، می‌تواند تأثیرات عمیقی بر استحکام یا تضعیف بنیادهای نظام جمهوری اسلامی بگذارد. از این رو، مقاله حاضر در صدد پاسخ به این سوال اصلی است که عدم نظارت بر نهادهای عالی ناظر در جمهوری اسلامی ایران، به‌ویژه شورای نگهبان، چه پیامدهای حقوقی به‌دنبال دارد؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که عدم نظارت بر عملکرد شورای نگهبان می‌تواند به تضعیف شفافیت، پاسخگویی، عدالت حقوقی و مشروعیت دموکراتیک نظام سیاسی منجر شود. این موضوع همچنین موجب نقض حقوق سیاسی شهروندان، محدودیت در حق انتخاب و کاهش اعتماد عمومی و مشارکت سیاسی خواهد شد. پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع اسنادی و کتابخانه‌ای، ضمن تحلیل این پیامدها، بر ضرورت ایجاد نهاد نظارتی مستقل و اصلاح سازوکارهای نظارتی تأکید کرده و راهکارهایی برای تقویت نظارت بر نهادهای عالی ناظر ارائه می‌دهد.

واژگان کلیدی: نهادهای عالی ناظر، حقوق و آزادی‌ها، مشارکت سیاسی، شورای نگهبان

^۱. گروه حقوق، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران.

^۲. استادیار گروه حقوق و علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه یزد، ایران. (نویسنده مسئول).

mmirhosaini@yazd.ac.ir

^۳. گروه حقوق، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران.

۱- مقدمه

نهادهای عالی ناظر در جمهوری اسلامی ایران، از جمله شورای نگهبان، مجمع تشخیص مصلحت نظام، مجلس خبرگان رهبری، شورای عالی امنیت ملی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی فضای مجازی، کمیسیون اصل نود در قوه مقننه، شوراهای عالی اداری در قوه مجریه، دیوان عالی کشور و دیوان عدالت اداری و... به عنوان ارکان اساسی در حفظ اصول قانون اساسی و نظارت بر فرآیندهای سیاسی و قانونی کشور شناخته می‌شوند. این نهادها با نظارت بر انتخابات، حقوق فردی، آزادی‌ها و تطابق قوانین و تصمیمات با اصول قانون اساسی و شرع، از بروز فساد، نقض حقوق بشر و اصول عدالت جلوگیری می‌کنند. با این وجود، هرگونه کمبود یا ضعف در نظارت بر عملکرد این نهادها می‌تواند تبعات گسترده‌ای در پی داشته باشد.

عدم نظارت مؤثر بر نهادهای عالی ناظر، به‌ویژه شورای نگهبان در جمهوری اسلامی ایران، می‌تواند پیامدهای حقوقی و حکمرانی جدی به همراه داشته باشد. شورای نگهبان به عنوان نهادی کلیدی با مسئولیت‌های حساس نظارتی از جمله نظارت بر انطباق مصوبات مجلس با قانون اساسی و موازین اسلامی و نظارت بر برگزاری انتخابات، نقش مهمی در حفظ تعادل سیاسی و قانونی کشور ایفا می‌کند. در صورت عدم نظارت مؤثر بر این نهاد، تصمیمات شبه‌انگیز می‌تواند موجب کاهش اعتماد عمومی، تضعیف مشروعیت نظام سیاسی، تهدید آزادی‌های فردی و سرکوب انتقادات و دیدگاه‌های مخالف شود. همچنین، این وضعیت به نقض حقوق شهروندان و کاهش مشارکت عمومی در فرآیندهای سیاسی منجر خواهد شد. به‌طور کلی، نظارت مؤثر بر شورای نگهبان برای حفظ حقوق عمومی، تقویت حاکمیت قانون و جلوگیری از فساد امری ضروری است.

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش تحلیلی و توصیفی و با استفاده از منابع اسنادی و کتابخانه‌ای، به دنبال پاسخ به این پرسش کلیدی است که، چه پیامدهای حقوقی ممکن است از عدم نظارت بر نهادهای عالی ناظر در جمهوری اسلامی ایران به‌ویژه شورای نگهبان به وجود آید و این عدم نظارت چه تأثیری بر فرآیندهای نظارتی و حقوق فردی دارد؟ فرضیه اصلی این است که عدم نظارت مؤثر می‌تواند منجر به سوءاستفاده از قدرت، فساد، تضییع حقوق عامه و عدالت‌خواهی و حتی نقض حقوق بنیادین گردیده و مصالح و منفعت عمومی را به خطر انداخته و در نهایت منجر به تضعیف مشارکت سیاسی می‌گردد. بنابراین، این پژوهش، با هدف بررسی ابعاد مختلف پیامدها و راهکارهایی برای بهبود نظارت بر این نهاد، به‌ویژه در راستای تقویت عدالت‌خواهی، منفعت‌طلبی، حقوق بشر انجام می‌شود.

۲- ادبیات پژوهش و پیشینه تحقیق

طحان نظیف و کدخدامرادی (۱۳۹۸) در تحلیل نظام نظارتی انتخابات در جمهوری اسلامی ایران، با تمرکز بر عملکرد شورای نگهبان، نشان می‌دهند که علی‌رغم تأکید سیاست‌های کلی انتخابات بر اصولی چون شفافیت، پاسخگویی، بی‌طرفی و رعایت حقوق داوطلبان و رأی‌دهندگان، قوانین موجود در عمل از ظرفیت لازم برای تضمین این اصول در فرآیند نظارت برخوردار نیستند. آن‌ها به کاستی‌هایی مانند نبود سازوکارهای شفاف، ضعف در زمان‌بندی و فقدان ضمانت اجرای مؤثر اشاره می‌کنند که باعث چالش در عملکرد نهاد ناظر شده است. همچنین، قطبی، محمدپور و کرمی (۱۳۹۸) با بررسی تطبیقی جایگاه نهادهای حافظ قانون اساسی در نظام‌های حقوقی مختلف، به این نتیجه می‌رسند که

نظارت بر شورای نگهبان در ایران به دلیل استقلال این نهاد، محدود به نظارت درونی است و تصمیمات آن باید فصل الخطاب باشد، هرچند اعضای آن مسئولیت اداری و کیفری دارند. این مقاله در حالی که به تبیین سازوکارهای درونی نظارت بر شورای نگهبان پرداخته، به پیامدهای حقوقی ناشی از فقدان نظارت مؤثر بر نهادهای عالی ناظر اشاره‌ای نکرده است. گرجی ازندریانی (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «شورای نگهبان به مثابه سوزن‌بان قانون اساسی» با بهره‌گیری از رویکرد تطبیقی، شورای نگهبان را در زمره نهادهای دادرسی اساسی دانسته و آن را پاسدار برتری هنجاری قانون اساسی معرفی می‌کند. وی با تأکید بر تفاوت کارکردی این نهاد نسبت به نمونه‌های مشابه در نظام‌های عرفی مانند فرانسه، نقش آن را مبتنی بر شریعت و در چارچوب اقتدار امانی تبیین می‌نماید؛ نهادی که مشروعیت خود را از تبعیت از منبع قدرت مؤسس می‌گیرد و نباید در مقام حاکم ظاهر شود. ورود نهادهای دادرسی اساسی به عرصه اقتدار سیاسی، از منظر نویسنده، موجب تضعیف مشروعیت و اختلال در نظم سیاسی خواهد شد. با وجود تحلیل جامع از جایگاه شورای نگهبان در ساختار حقوق اساسی، مقاله به موضوع نظارت بر این نهاد به‌عنوان یکی از نهادهای عالی ناظر اشاره‌ای ندارد. گرجی ازندریانی و خادمی (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای تطبیقی میان نظام‌های حقوقی ایران و هند، گستره نظارت نهاد نگهبان قانون اساسی بر قوانین عادی را بررسی کرده‌اند. آنان نتیجه می‌گیرند که با وجود تأکید قانون اساسی ایران بر صیانت از هنجارهای معیار، ساختار نظارتی موجود، به‌ویژه عملکرد شورای نگهبان، موجب شده است بسیاری از قوانین و قواعد شبه‌قانونی از شمول نظارت خارج بمانند. در مقابل، در هند دیوان عالی با اختیارات گسترده و مؤثر، بر قوانین عادی نظارت می‌کند و محدودیت‌های آن بیشتر موقتی و استثنایی است، در حالی که محدودیت‌های نظارتی در ایران جنبه‌ای ساختاری و دائمی دارند. اگرچه مقاله به ناکارآمدی نظارت بر مصوبات شبه‌قانونی پرداخته، اما به‌طور مستقیم به ضرورت یا امکان نظارت بر نهادهای عالی ناظر، از جمله شورای نگهبان، اشاره‌ای نکرده است.

در حال حاضر، پژوهش‌های عملی و موردی که تأثیرات واقعی عدم نظارت مؤثر بر شورای نگهبان و سایر نهادهای ناظر را در شرایط خاص، مانند انتخابات یا بررسی قوانین، تجزیه و تحلیل کنند، و همچنین تحلیل‌های آماری و تجربی در این زمینه محدود است. پژوهش‌های کمی که به تحلیل داده‌های انتخابات، میزان رضایت عمومی از عملکرد شورای نگهبان، یا ارزیابی تأثیرات حقوقی عدم نظارت بر انتخابات پرداخته‌اند، به‌شدت کم است. در مجموع با وجود منابع متعدد، هیچ‌کدام از آن‌ها به‌طور خاص به بررسی پیامدها و آثار حقوقی عدم نظارت بر نهادهای عالی ناظر به‌ویژه شورای نگهبان نپرداخته و این امر نشان‌دهنده خلأ در پژوهش‌های موجود است که نیاز به بررسی بیشتر در این زمینه را مبرهن می‌سازد.

۳. ضرورت و اهمیت نظارت بر نهادهای عالی ناظر

نظارت بر نهادهای عالی ناظر در جمهوری اسلامی ایران، از اهمیت بالایی برخوردار است، زیرا این نهادها وظیفه نظارت بر دیگر دستگاه‌ها را بر عهده دارند و در صورت عدم نظارت مؤثر بر آن‌ها، خطراتی چون فساد، نقض حقوق شهروندان و کاهش شفافیت ممکن است به وجود آید. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به‌طور مستقیم به نظارت بر نهادهای عالی ناظر اشاره نکرده است، اگرچه برخی اصول آن نظارت بر برخی از نهادها را پیش‌بینی کرده‌اند. از جمله اصل ۵۷ که بر استقلال قوای سه‌گانه تأکید دارد و اصول دیگر که وظایف نهادهای نظارتی مانند شورای نگهبان و دیوان

عدالت اداری را تعیین می‌کنند. با این حال، هیچ‌یک از اصول قانون اساسی به‌طور خاص نظارت بر عملکرد نهادهای نظارتی را در نظر نگرفته است.

عدم توجه به این مسئله توسط قانون‌گذار؛ در آغاز تأسیس جمهوری اسلامی ایران ممکن است به‌دلیل عدم شکل‌گیری مفهوم دقیق نظارت بر نهادهای ناظر بوده باشد. در آن زمان، بیشتر توجه به اجرای اصول اولیه بود و همچنین، نگرانی‌ها درباره حفظ استقلال نهادهای نظارتی موجب غفلت از نظارت بر آنها شد. در بسیاری از سیستم‌های حقوقی، تأکید بر استقلال نهادهای نظارتی به‌منظور جلوگیری از مداخلات خارجی در عملکرد آنها وجود دارد، که ممکن است موجب نگرانی‌هایی در خصوص کاهش قدرت تصمیم‌گیری نهادهای نظارتی شود. همچنین، فقدان نگرش قانونی جامع و پیش‌بینی‌های لازم در قوانین موجود نیز از دیگر دلایل غفلت از این موضوع است.

برای ایجاد نظارت مؤثر بر نهادهای ناظر، لازم است سازوکارهای قانونی شفاف و مستقل ایجاد شود. پیشنهادها، در این راستا عبارتند از: ایجاد نهاد نظارتی مستقل، طراحی سازوکارهای قانونی برای برخورد با تخلفات نهادهای ناظر، تقویت نقش نهادهای مدنی و رسانه‌ها در نظارت عمومی، و تقویت قوانین و مقررات مربوط به نظارت بر نهادهای عالی ناظر.

۴- پیامدها و تأثیرات حقوقی عدم نظارت بر نهادهای عالی ناظر به ویژه شورای نگهبان

عدم نظارت مؤثر بر نهادهای عالی ناظر، به‌ویژه شورای نگهبان، می‌تواند پیامدهای حقوقی گسترده‌ای به همراه داشته باشد که نه تنها حوزه حقوق عمومی و شهروندی را متأثر می‌سازد، بلکه به تضعیف ساختارهای حکمرانی، کاهش اعتماد عمومی، افت مشروعیت سیاسی و افزایش شکاف میان مردم و حاکمیت نیز منجر می‌شود (آقایانی و همکاران، ۱۴۰۰). شورای نگهبان به‌عنوان یکی از ارکان بنیادین نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، وظایف خطیری همچون نظارت بر مطابقت مصوبات مجلس با قانون اساسی و موازین شرعی، و نظارت بر سلامت انتخابات را بر عهده دارد. در صورت فقدان نظارت بالادستی و پاسخ‌گو بودن این نهاد، امکان بروز پیامدهایی چون محدودسازی حقوق و آزادی‌های فردی، تضعیف مشارکت سیاسی، ناکارآمدی در اصلاح‌گری و مبارزه با فساد، و در نهایت تهدید عدالت اجتماعی و مصالح عمومی وجود دارد. بنابراین، استقرار و تقویت نظام‌های نظارتی مستقل بر عملکرد شورای نگهبان، ضرورتی اساسی برای تضمین حقوق شهروندان، ارتقاء شفافیت، و حفظ کارآمدی و مشروعیت نظام حکومتی به شمار می‌رود.

۴-۱- حقوق و آزادی‌ها

حقوق و آزادی‌ها از مفاهیم اساسی در جوامع بشری هستند که در اسلام به‌عنوان حقوق غیرقابل سلب برای انسان‌ها شناخته می‌شوند و شامل آزادی‌هایی همچون حق حیات، آزادی وجدان، آزادی عقیده و برابری افراد می‌گردند (سراجی، ۱۳۸۸). این آزادی‌ها به‌منظور حفاظت از کرامت انسانی و جلوگیری از نقض آن تعریف شده‌اند و دولت اسلامی موظف است زمینه‌های رشد آزادی‌های سیاسی را فراهم کند و از تحمیل قدرت خودسرانه اجتناب نماید (سیدباقری، ۱۳۹۷). از این رو، نظارت مؤثر بر نهادهای دولتی و قضایی برای تضمین حقوق عمومی و جلوگیری از نقض آنها ضروری است. عدم نظارت بر نهادهای دولتی، به‌ویژه نهادهای عالی ناظر مانند شورای نگهبان، می‌تواند منجر به نادیده گرفتن حقوق اجتماعی و آزادی‌های عمومی مانند حق تجمع و دسترسی به اطلاعات شود که این امر می‌تواند به کاهش مشارکت

اجتماعی و دموکراتیک منجر گردد. همچنین، در زمینه حقوق و آزادی‌های قضایی، عدم نظارت بر نهادهای قضائی ممکن است به سوءاستفاده از قدرت و نقض حقوق متهمان منجر شود، از جمله مواردی چون بازداشت‌های خودسرانه و عدم دسترسی به وکیل که حقوق فردی را به طرز فاحشی نقض می‌کند (اکبری و امیدی، ۱۳۹۹). این وضعیت نه تنها به بحران‌های اجتماعی می‌انجامد بلکه می‌تواند به بی‌اعتمادی عمومی و انتقادات بین‌المللی از نظام‌های نظارتی و قضائی کشور نیز منجر شود.

بنابراین؛ عدم نظارت بر نهادهای عالی ناظر، تهدید حقوق فردی و آزادی‌های عمومی است. بدون نظارت مؤثر بر نهادهایی مانند شورای نگهبان، که نقش کلیدی در تأیید صلاحیت نامزدها و نظارت بر انتخابات ایفا می‌کنند. ممکن است تصمیم‌گیری‌های سلیقه‌ای اتخاذ کرده و قوانین را به گونه‌ای تفسیر کنند که بر آزادی‌های فردی و عمومی تأثیر منفی بگذارد. این امر می‌تواند منجر به محدودیت حقوق اقلیت‌ها، گروه‌های مخالف و حتی آزادی‌های اساسی شهروندان شود و در نهایت نقض حقوق بشر و کاهش آزادی‌های فردی را به دنبال داشته باشد (صالحی و شریفی، ۱۴۰۳). به عنوان مثال، محدودیت‌های اینترنتی و فیلتر کردن شبکه‌های اجتماعی به طور مستقیم بر حقوق آزادی بیان و دسترسی به اطلاعات تأثیر می‌گذارد.

سرانجام، تأثیر عدم نظارت بر حقوق و آزادی‌های سیاسی نیز قابل توجه است. وقتی شورای نگهبان، به طور مؤثر عمل نکند، حقوق سیاسی شهروندان مانند حق رأی و حق انتخاب محدود می‌شود که این امر به تضعیف دموکراسی منجر می‌گردد. چنان‌که؛ در انتخابات، عدم شفافیت در فرآیند تأیید صلاحیت نامزدها می‌تواند به کاهش مشارکت سیاسی و بی‌اعتمادی نسبت به نظام انتخاباتی منجر شود. این عدم اعتماد نه تنها باعث آسیب به نهادهای سیاسی می‌شود، بلکه به تداوم و ثبات نظام سیاسی نیز آسیب می‌رساند (باقری خوزانی و همکاران، ۱۴۰۳).

بنابراین، عدم نظارت مؤثر بر شورای نگهبان و سایر نهادهای نظارتی، محیطی را ایجاد می‌کند که در آن حقوق و آزادی‌ها به راحتی نادیده گرفته می‌شوند. برای تقویت مردم‌سالاری و حفظ حقوق بشر، نظارت مؤثر و شفاف بر این نهادها ضروری است. این نظارت نه تنها به تقویت حقوق فردی و عمومی کمک می‌کند، بلکه به ایجاد جامعه‌ای سالم‌تر و پایدارتر نیز می‌انجامد.

۴-۲-۲. مردم‌سالاری

مردم‌سالاری و حقوق بشر ارتباطی بنیادین دارند و یکی از اصول اساسی آن، تضمین حقوق مدنی و سیاسی شهروندان است که از جمله آن‌ها می‌توان به آزادی بیان، آزادی تجمع و آزادی اندیشه اشاره کرد. این حقوق برای مشارکت فعال مردم در فرآیند تصمیم‌گیری جمعی ضروری هستند و به طور مستقیم با آزادی فردی و امنیت افراد مرتبط‌اند. در چنین سیستمی، نظارت عمومی بر فرآیندهای حکومتی و سیاسی اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا این نظارت موجب تحقق برابری میان شهروندان و پیشرفت واقعی مردم‌سالاری می‌شود (قاسمی و مویدیان، ۱۳۹۹). نهادهای نظارتی مستقل، مانند شورای نگهبان، نقش حیاتی در تضمین این حقوق ایفا می‌کنند و بدون نظارت کارآمد و مستقل، خطر تمرکز قدرت در دست نهادهای اجرایی و کاهش تعادل قدرت‌های سیاسی وجود دارد. این موضوع به ویژه در شرایطی که نظارت عمومی به طور مؤثر انجام نشود، می‌تواند به تهدیدی برای استقرار مردم‌ساری و دموکراسی و حقوق بشر تبدیل شود (خرمشاد، ۱۳۸۵).

در جمهوری اسلامی ایران، شورای نگهبان به عنوان یکی از نهادهای عالی نظارتی، نقشی کلیدی در تضمین اصول مردم‌سالاری و حقوق اساسی بشر دارد. اگر این نهاد نتواند به طور مستقل و کارآمد عمل کند، ممکن است مانع از نظارت مؤثر بر فرآیندهای تصمیم‌گیری و کاهش شفافیت در حکومت شود. چنین شرایطی می‌تواند موجب کاهش اعتماد عمومی به نهادهای دولتی و ایجاد ناهماهنگی در تعادل قدرت‌ها گردد. بنابراین، نظارت مؤثر شورای نگهبان نه تنها برای حفظ مردم‌سالاری، بلکه برای تضمین مشارکت آگاهانه و مؤثر مردم در فرآیندهای جمعی ضروری است. تحقق این هدف، نیازمند فضایی شفاف و دسترسی آزاد مردم به اطلاعات برای اتخاذ تصمیمات آگاهانه است (امیرانتخابی و حیران‌نیا، ۱۳۹۰).

بنابراین؛ عدم نظارت مؤثر بر نهادهای عالی ناظر در جمهوری اسلامی ایران تأثیرات منفی گسترده‌ای بر مردم‌سالاری دارد. نهادهایی مانند شورای نگهبان که مسئولیت تأیید صلاحیت نامزدها و نظارت بر انتخابات را بر عهده دارند، در صورت عدم نظارت مستقل، می‌توانند به ابزاری برای محدود کردن مردم‌سالاری تبدیل شوند. برای نمونه، رد صلاحیت گسترده نامزدها در انتخابات مجلس ۱۳۹۸ موجب کاهش مشارکت سیاسی و بی‌اعتمادی عمومی به نظام سیاسی شد. نظارت ضعیف باعث عملکرد سلیقه‌ای و غیرعادلانه نهادهایی چون شورای نگهبان می‌شود که در نهایت رقابت‌پذیری انتخابات را کاهش داده و اصول دموکراتیک و مردم‌سالاری را تضعیف می‌کند. علاوه بر این، عدم نظارت، به کاهش شفافیت در فرآیندهای انتخاباتی و تضعیف اعتماد عمومی منجر می‌شود. در شرایطی که نهادهای نظارتی به ویژه شورای نگهبان به طور نامشخص عمل کنند، فساد و سوءاستفاده از قدرت گسترش می‌یابد و حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، از جمله آزادی بیان و حق تجمع، آسیب می‌بینند. به عنوان مثال، در اعتراضات ۱۳۹۸ محدودیت‌های غیرضروری بر آزادی‌های اجتماعی اعمال شد که نشان‌دهنده عدم نظارت مؤثر است.

در نهایت، عدم نظارت مؤثر بر نهادهای عالی نظارتی به ویژه شورای نگهبان، می‌تواند به فساد، نقض حقوق شهروندان و کاهش اعتماد عمومی منجر شود و بحران هویتی در جامعه ایجاد کند.

۴-۳- مشارکت سیاسی

مشارکت سیاسی به عنوان یک حق و وظیفه اساسی شهروندان در فرآیندهای حکومتی و سیاسی، شامل دخالت آزادانه و مؤثر در تصمیم‌گیری‌ها، نظارت بر حکومت و تعیین سرنوشت خود است (ملکی، ۱۳۹۹). در نظام جمهوری اسلامی ایران، این مشارکت به طور خاص در قانون اساسی به رسمیت شناخته شده و به عنوان یکی از ارکان بقای نظام و انسجام اجتماعی ضروری است (امیرانتخابی و حیران‌نیا، ۱۳۹۰). مشارکت سیاسی به صورت فردی یا جمعی، مستقیم یا غیرمستقیم، از طریق فعالیت‌های داوطلبانه شهروندان در امور حکومتی و تأثیرگذاری بر سیاست‌گذاری‌ها و انتخاب رهبران تعریف می‌شود (صدیق و همکاران، ۱۳۹۹). این مشارکت از طریق نظارت عمومی و آگاهانه بر فرآیندهای سیاسی، به ویژه در نهادهای نظارتی مانند شورای نگهبان، شکل می‌گیرد و نقش اساسی در تضمین سلامت و مشروعیت تصمیمات سیاسی دارد (قادرزاده و همکاران، ۱۳۹۸).

شورای نگهبان، به عنوان نهاد نظارتی عالی، مسئولیت عمده‌ای در نظارت بر قوانین و فرآیندهای انتخاباتی دارد. اگر این نهاد نتواند به طور مؤثر عمل کند، ممکن است تصمیمات سیاسی، به ویژه در انتخابات و نظارت بر انطباق قوانین با اصول قانون اساسی، به طور ناعادلانه اتخاذ شوند که این امر می‌تواند منجر به کاهش اعتماد عمومی و بی‌ثباتی در حکومت

گردد (میرمحمدی و همکاران، ۱۳۹۵). برای نمونه، در انتخابات مجلس شورای اسلامی ۱۳۹۸، نگرانی‌هایی درباره رد صلاحیت‌های گسترده برخی از کاندیداها وجود داشت که اعتراضات گسترده‌ای از سوی احزاب و مردم به دنبال داشت. این اعتراضات بیشتر به دلیل ضعف در نظارت و شفافیت تصمیمات شورای نگهبان بود که موجب بی‌اعتمادی عمومی و کاهش مشارکت در برخی مناطق شد. عدم نظارت کافی بر شورای نگهبان می‌تواند به محدودیت‌های غیرموجه برای داوطلبان انتخابات و کاهش شفافیت در فرآیندهای انتخاباتی منجر شود و باعث نارضایتی مردم از سلامت انتخابات گردد (آقایانی و همکاران، ۱۴۰۰). به عنوان مثال، در انتخابات ۱۴۰۰ نیز شکایات مختلفی از جانب کاندیداها و گروه‌های مختلف درباره عدم شفافیت در فرآیند تأسیس صلاحیت‌ها و تأثیر تصمیمات شورای نگهبان در کاهش دامنه انتخاب‌ها به ویژه در احزاب اصلاح طلب مطرح شد. این شرایط باعث شد تا برخی از گروه‌ها از مشارکت در انتخابات دلسرد شوند و در نتیجه، میزان مشارکت در برخی مناطق کاهش یابد.

در چنین شرایطی، احتمال تقلب و نقض قوانین افزایش یافته و این امر باعث کاهش مشارکت سیاسی و نارضایتی عمومی خواهد شد. به طور خاص، در صورتی که نظارت بر عملکرد شورای نگهبان ضعیف باشد، ممکن است مردم از شرکت در انتخابات و سایر فرآیندهای سیاسی منصرف شوند، چرا که احساس می‌کنند نظارت بر فرآیندهای سیاسی به درستی انجام نمی‌شود. به عنوان نمونه، اعتراضات پس از انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۸۸ به ویژه در رابطه با اتهامات تقلب گسترده، نشانه‌ای از ضعف در فرآیند نظارتی و شفافیت انتخابات بود که به کاهش اعتماد عمومی و نارضایتی از فرآیندهای سیاسی انجامید. این مشکلات در نهایت باعث کاهش مشارکت عمومی در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی گردید. به همین دلیل، تقویت نظارت بر شورای نگهبان و اصلاح سازوکارهای نظارتی آن برای حفظ سلامت نظام سیاسی و تضمین مشارکت فعال شهروندان در فرآیندهای سیاسی و انتخاباتی ضروری است (قنائی و قیصری، ۱۳۹۶؛ میرمحمدی و همکاران، ۱۳۹۵). فلذا؛ وجود یک نظارت مؤثر بر شورای نگهبان و اصلاحات در سازوکارهای نظارتی آن، برای تقویت مشارکت فعال و آگاهانه شهروندان در فرآیندهای انتخاباتی و سیاسی اهمیت حیاتی دارد. عدم وجود نظارت مؤثر می‌تواند به تضعیف ساختارهای دموکراتیک، کاهش شفافیت و در نهایت کاهش مشارکت مردم در فرآیندهای حکومتی و سیاسی منجر شود.

۴-۴. اصلاح گری و فساد ستیزی

فساد به عنوان یکی از چالش‌های اساسی جمهوری اسلامی ایران، تأثیرات منفی گسترده‌ای بر ساختارهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشور دارد. این پدیده، که شامل مواردی چون رشاء، ارتشاء و اختلاس می‌شود، به نابرابری در دسترسی به منابع، تضعیف شایستگی‌های نهادی و کاهش اعتماد عمومی منجر می‌شود (خانباشی، ۱۳۹۰: ۸۵-۸۲). نمونه‌هایی از فساد در پروژه‌های عمرانی و نهادهای بانکی نشان‌دهنده این واقعیت است که عدم نظارت و پاسخ‌گویی نهادهای عالی نظارتی، از جمله شورای نگهبان، می‌تواند به بروز فساد گسترده‌تری منجر شود (عباس‌زادگان، ۱۳۸۹: ۲۲). یکی از دلایل اصلی فساد، قدرت زیاد نهادهای اجرایی و عدم محدودیت‌های مؤثر بر آنهاست. این شرایط، به ویژه در حکومت‌هایی که تنها قدرت در تعاملات با مردم هستند، می‌تواند فساد را تشدید کند (ناصری و همکاران، ۱۴۰۰). قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به پیشگیری از فساد اشاره کرده و نهادها را موظف به حفظ سلامت اقتصادی و اجتماعی

می‌کند. لذا نهادهایی مانند شورای نگهبان باید در این راستا فعال و از انحرافات جلوگیری کنند. در این زمینه، باید توجه داشت که موازین اسلامی به عنوان یک چارچوب محکم در مبارزه با فساد عمل می‌کند و قوانین باید به گونه‌ای تنظیم شوند که امکان سوءاستفاده از موقعیت‌های مالی و سیاسی وجود نداشته باشد.

قانون اساسی تأکید دارد که افراد مجاز به سوءاستفاده از موقعیت خود نیستند و باید در برابر خدا و قوانین اسلامی پاسخگو باشند. اصول ۱۹ و ۲۰ بر تساوی حقوق و منع تبعیض تأکید دارند تا مبارزه با فساد تسهیل شود. هم‌چنین، بازرسی و نظارت بر مقامات به عنوان ابزارهای کلیدی برای پیشگیری از فساد شناخته شده، هرچند تعریف دقیقی از آن در قانون اساسی ارائه نشده است (اینانلو، ۱۳۹۸). مثال‌هایی از فساد در پروژه‌های بزرگ عمرانی و استفاده از قدرت برای دستیابی به منافع شخصی، نیاز به تقویت این نهادها و شفافیت بیشتر در عملکرد آن‌ها را نشان می‌دهد. بنابراین؛ نظارت و بازرسی مؤثر، ابزارهای کلیدی در مبارزه با فساد هستند که با پوشش جامع نهادهای دولتی و خصوصی، می‌توانند شفافیت و پاسخ‌گویی را تقویت کنند. مشارکت فعال جامعه مدنی در فرآیندهای نظارتی، با افزایش آگاهی و استفاده از ظرفیت‌های عمومی، به کاهش فساد و تقویت حاکمیت قانون کمک می‌کند (ناصری و همکاران، ۱۴۰۰). هم‌چنین، شفافیت در تأمین منابع مالی و دسترسی به اطلاعات، به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته، از افزایش فساد جلوگیری کرده و رضایت عمومی را افزایش می‌دهد. در این راستا، نهادهای نظارتی مانند شورای نگهبان باید تحت نظارت دقیق‌تری قرار گیرند تا از حقوق عمومی محافظت کنند و از بروز فساد جلوگیری کنند. این نظارت باید شفافیت در تصمیم‌گیری‌ها و پاسخ‌گویی به جامعه را شامل شود تا عملکرد نهادهای نظارتی در راستای منافع عمومی باشد. فساد، به عنوان یکی از عوامل نارضایتی عمومی، می‌تواند آسیب‌های جدی به نظام سیاسی وارد کند، بنابراین مبارزه و پیشگیری از آن امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است.

اصلاح‌گری و فسادستیزی نیز از مباحث کلیدی در هر نظام سیاسی، به‌ویژه در جمهوری اسلامی ایران است. تاریخ نشان می‌دهد که اصلاحات، همواره با چالش‌ها و منازعاتی همراه بوده‌اند، به گونه‌ای که برخی با ادعای اصلاح به افساد دامن زده‌اند. به این ترتیب، اصلاحات در فضای سیاسی ایران تحت تأثیر ابهامات و سوءتفاهمات قرار گرفته‌اند. استاد مطهری در این زمینه بیان می‌کند که جنبش‌های اصلاح‌طلبی به‌طور یکسان مصلح نبوده و برخی به جای اصلاح، به افساد روی آورده‌اند (مطهری، ۱۳۸۲: ۱۱). یکی از زمینه‌های حیاتی برای تحقق اصلاحات، نیاز به خوداصلاح‌گری در میان اصلاح‌گران است. اگر اصلاح‌گران بخواهند جامعه را به سمت قانون‌گرایی سوق دهند، باید خود از قانون‌گریزی پرهیز کنند. تجربه نشان داده که فساد اداری و اقتصادی می‌تواند هر نوع اصلاحی را مختل کند. در واقع، ریشه کن کردن فساد، پیش شرط موفقیت هر گونه اصلاحات محسوب می‌شود. نظارت و کنترل بر نهادهای عالی، به‌ویژه شورای نگهبان، نقش کلیدی در این راستا دارد. شورای نگهبان به عنوان نهاد ناظر بر انتخابات و تطابق قوانین با اصول اسلامی، باید با شفافیت و پاسخ‌گویی عمل کند تا از بروز فساد و سوءاستفاده جلوگیری شود. اگر این نهاد نظارتی به درستی عمل نکند، ممکن است به بستری برای فساد تبدیل شود.

اصلاحات در سه حوزه اصلی شامل ساختار اداری، اقتصادی و فقرزدایی مورد نیاز است. اصلاح ساختار اداری، به‌ویژه در نهادهایی که به نظارت بر انتخابات و تطابق قوانین مشغول‌اند، از اهمیت بالایی برخوردار است. هم‌چنین، اصلاحات اقتصادی برای ایجاد عدالت اجتماعی و توزیع عادلانه منابع، به‌ویژه در مواجهه با فساد اقتصادی، الزامی است. فقرزدایی نیز باید در صدر برنامه‌های اصلاحی قرار گیرد. در جوامع در حال توسعه، توجه به محرومان و نیازمندان به عنوان

یک اولویت مهم می‌تواند به تقویت اعتماد عمومی به نظام و کاهش فساد کمک کند (حکیم‌پور، ۱۳۷۹: ۶۸-۵۲). بدون توجه به این موارد، اصلاحات نمی‌تواند به نتایج پایدار و مؤثری منجر شود. برای پیشگیری از فساد، نیاز به راهکارهای حقوقی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است. به‌عنوان مثال، اصلاح قوانین و شفاف‌سازی آنها، افزایش پاسخ‌گویی نهادها، تقویت جامعه مدنی و رسانه‌ها و همچنین ارتقاء سطح آگاهی عمومی می‌تواند در کاهش فساد مؤثر باشد (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷: ۴-۱). علاوه بر این، بسترهای مردمی نیز باید برای پیشگیری از فساد فراهم شود. ایجاد دسترسی آزاد به اطلاعات و شفاف‌سازی اطلاعاتی در حوزه‌های مالی و اداری، می‌تواند به افزایش نظارت عمومی و کاهش فساد کمک کند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷: ۱۸۸-۲۹۱).

یکی از پیامدهای عمده عدم نظارت صحیح بر شورای نگهبان، جلوگیری از تحقق اصلاحات قانونی و ساختاری در کشور است. اصلاحات در سه حوزه کلیدی (اداری، اقتصادی و سیاسی) برای مقابله با فساد و تقویت شفافیت ضروری هستند. اگر شورای نگهبان نتواند به‌درستی نظارت کند، می‌تواند از اجرای اصلاحات مورد نیاز در این زمینه‌ها جلوگیری کرده و شرایطی را فراهم آورد که فساد در ساختارهای اداری و اقتصادی همچنان ادامه یابد. به‌طور خاص، در مواردی نظیر بررسی صلاحیت کاندیداهای انتخابات، اگر شورای نگهبان به‌طور دقیق و بی‌طرفانه عمل نکند، ممکن است افراد غیرمعتبر یا متهم به فساد بتوانند در پست‌های کلیدی نظام قرار گیرند. به‌عنوان نمونه، در انتخابات ریاست‌جمهوری ۱۳۸۸، شورای نگهبان با نظارت ناقص بر صلاحیت‌ها، انتقادات و اعتراضات گسترده‌ای را به همراه داشت که موجب کاهش اعتماد عمومی به صحت فرآیند انتخاباتی شد. این امر موجب عدم تحقق اصلاحات مورد نیاز در عرصه‌های سیاسی و اداری شد و فساد در برخی از نهادهای دولتی ادامه یافت. اصلاح‌گری و فسادستیزی به‌عنوان دو جنبه‌ی جدایی‌ناپذیر در جمهوری اسلامی ایران، نیازمند همکاری و هم‌افزایی نهادهای مختلف، به ویژه شورای نگهبان، است. تقویت نظارت، شفافیت و پاسخ‌گویی در تمامی سطوح می‌تواند به تحقق اصلاحات واقعی و کاهش فساد منجر شود.

۴-۵- احیای حق و حقوق عامه و عدالت‌خواهی

در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، شاکله حقوق عامه تحت تأثیر حقوق اساسی و قانون اساسی قرار دارد. حقوق عامه شامل حقوق اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، قضائی و اقتصادی است که در چارچوب عدالت تنظیم می‌شود. فصل سوم قانون اساسی به حقوق ملت پرداخته و اصول متعددی به تضمین این حقوق اشاره دارند (بیگلریگی، ۱۳۹۸). این حقوق در واقع به منافع عمومی مربوط می‌شود و تضمین آنها مستلزم نظارت دقیق نهادهای ناظر، به ویژه شورای نگهبان است.

عدم نظارت کافی بر نهادهای عالی، به ویژه شورای نگهبان، می‌تواند به تضعیف حقوق عامه منجر شود. نهادهای مسئول در صورت عدم نظارت می‌توانند به تخلفات گسترده‌ای دست یازند که این امر به حقوق عمومی آسیب می‌زند. در این راستا، اهمیت شفافیت و پاسخ‌گویی در فعالیت‌های دولتی و نهادهای اجرایی بسیار حائز اهمیت است. اصل شفافیت می‌تواند به تسهیل نظارت و احیای حقوق عامه کمک کند و عدم افشای اطلاعات محرمانه، تنها استثنا بر این اصل محسوب می‌شود بنابراین، شفافیت و پاسخ‌گویی در فعالیت‌های دولتی حیاتی است و می‌تواند به احیای حقوق عامه کمک کند (افشاری و پتفت، ۱۴۰۰).

در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، شورای نگهبان به عنوان نهاد ناظر بر انطباق قوانین با شرع و قانون اساسی، نقش مهمی در تضمین حقوق عامه ایفا می کند. با این حال، در برخی موارد، تفسیرها و تصمیمات این شورا به گونه ای بوده که حقوق عمومی را محدود یا تضییع کرده است.

یکی از نمونه های بارز، تفسیر شورای نگهبان از اصل ۱۱۵ قانون اساسی در انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۴۰۰ بود. این شورا با اعمال معیارهای محدود کننده ای مانند مدرک تحصیلی و سابقه اجرایی، صلاحیت بسیاری از داوطلبان را رد کرد. این اقدام موجب کاهش تنوع کاندیدها و محدودیت در حق انتخاب مردم شد (<https://www.shora-> [gc.ir/fa/news/7769](https://www.shora-)).

نمونه دیگر، ایراد شورای نگهبان به تبصره (۲) ماده ۳ لایحه «ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی» بود. این تبصره دولت را ملزم به بیمه کردن اقشار مختلف جامعه می کرد. شورای نگهبان این تبصره را به دلیل امکان تحمیل هزینه بر اقشار کم درآمد و احتمال محرومیت آن ها از بیمه، مغایر با حقوق شهروندان دانست. (<https://www.shora-> [gc.ir/00023U](https://www.shora-))

این موارد نشان دهنده تأثیر تصمیمات و تفسیرهای شورای نگهبان بر حقوق عمومی است. ضروری است که این شورا در تصمیم گیری های خود، به ویژه در مواردی که به حقوق مردم مربوط می شود، دقت بیشتری داشته باشد تا از تضییع حقوق عمومی جلوگیری شود و برای پیشگیری از تضییع این حقوق، ضروری است که نهادهای نظارتی به ویژه شورای نگهبان به طور مؤثر عمل کنند و مسئولیت پذیری و شفافیت را در تمامی سطوح دولتی مورد تأکید قرار دهند.

۴-۶. حفظ مصالح و منفعت عمومی

در نظام جمهوری اسلامی ایران، مفهوم مصلحت اجتماعی و عمومی نقش بسیار مهمی در سیاست گذاری های دولت ایفا می کند. اختیارات دولت محدود به مصلحت جامعه است و این موضوع به ویژه در برنامه های حمایتی از قشرهای آسیب پذیر تأثیرگذار است. دولت موظف است در سیاست های حمایتی از خانواده ها، نیازهای اساسی و رفاه عمومی را مد نظر قرار دهد. به عنوان مثال، قوانین مربوط به سلامت عمومی، مانند قانون منع دخانیات، نمونه ای از اقداماتی هستند که به طور مستقل از رفتارهای فردی به ایجاد مصلحت اجتماعی می پردازند و علاوه بر کمک به سلامت فردی، سلامت جامعه را نیز تضمین می کنند (لشکری، ۱۳۹۶). منفعت عمومی نیز مفهوم وسیعی است که شامل نیازهای اساسی شهروندان می شود و باید به طور عادلانه تأمین گردد. دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی، به ویژه در دوران همه گیری کرونا، باید بدون تبعیض برای تمامی افراد جامعه فراهم شود تا مصلحت عمومی به خوبی تحقق یابد (پورعزت و همکاران، ۱۳۹۷).

مفهوم مصلحت با حقوق، تعهدات و عقلانیت ارتباط دارد و در سیاست به اقداماتی اشاره دارد که برای افزایش امکانات عمومی انجام می شود. در حقوق عمومی، این مفهوم ناظر بر توجیهات دولت برای عمل بر اساس قانون و اخلاق عمومی است. تصمیمات مربوط به تأمین امنیت عمومی نیز باید توجیه پذیر باشند و منافع عمومی را در نظر بگیرند (پورعزت و همکاران، ۱۳۹۷). قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر تأمین منافع عمومی تأکید دارد و اصولی چون تساوی حقوق (اصل ۱۹)، تضمین حقوق زنان (اصل ۲۰) و حق داشتن شغل (اصل ۲۸) ناظر بر تأمین منافع ملی و عمومی جامعه هستند. به عنوان مثال، قانون حمایت از خانواده و رفع خشونت خانگی تلاشی برای تأمین حقوق زنان و حفظ امنیت اجتماعی است.

نهادهای ناظر نیز باید با هدف تأمین منافع عمومی فعالیت کنند و از منافع گروهی و حزبی اجتناب نمایند. برنامه‌های توسعه‌ای که به کاهش فقر و افزایش فرصت‌های شغلی می‌انجامد، باید در اولویت قرار گیرند، زیرا هرگونه تلاش در این زمینه گامی مهم در جهت حفظ منافع عمومی است (پورعزت و همکاران، ۱۳۹۷). عدم نظارت بر نهادهای عالی ناظر به ویژه شورای نگهبان، می‌تواند به تضییع این منافع و آسیب به حقوق عمومی منجر شود.

در نظام جمهوری اسلامی ایران، شورای نگهبان به عنوان نهاد ناظر بر انطباق قوانین با شرع و قانون اساسی، نقش حیاتی در تضمین حقوق عمومی ایفا می‌کند. با این حال، تفسیرها و تصمیمات این شورا گاهی به محدودیت‌هایی در حقوق عمومی و تضییع منافع جامعه منجر شده است. نمونه‌هایی از این موارد عبارت‌اند از: لغو عضویت سپنتا نیکنام در شورای شهر یزد؛ سپنتا نیکنام، شهروند زرتشتی، در انتخابات شورای شهر یزد موفق به کسب کرسی شد. با این حال، شورای نگهبان با استناد به تفسیر محدود از قانون اساسی، عضویت وی را لغو کرد. این اقدام با واکنش‌های گسترده‌ای مواجه شد. علی مطهری، نایب رئیس مجلس شورای اسلامی، این تصمیم را «مخدوش» دانسته و تأکید کرد که چنین رویه‌ای می‌تواند «انضباط» کشور را «مختل» کند (<https://www.asriran.com/fa/news/567162>).

تأثیرگذاری بر بودجه شورای نگهبان: در جریان تصویب بودجه سالانه، مجمع تشخیص مصلحت نظام با افزایش بودجه شورای نگهبان موافقت کرد. این اقدام با انتقاد نمایندگان مجلس مواجه شد که آن را دخالت در وظایف قانونی مجلس و نقض اصل تفکیک قوا دانستند. مهدی کروبی، رئیس مجلس شورای اسلامی وقت، اظهار داشت که شورای نگهبان ممکن است افزایش بودجه را معادل حفظ اساس اسلام قلمداد کند، اما چنین استدلالی می‌تواند منافع عمومی را تحت تأثیر قرار دهد.

این موارد نشان‌دهنده تأثیر تصمیمات و تفسیرهای شورای نگهبان بر حقوق عمومی است. ضروری است که این شورا در تصمیم‌گیری‌های خود، به‌ویژه در مواردی که به حقوق مردم مربوط می‌شود، دقت بیشتری داشته و ملاحظات مصلحت‌اندیشی را با حفظ حقوق و منافع عمومی جامعه هماهنگ کند تا از تضییع حقوق عمومی جلوگیری شود.

۴-۷- کاهش شفافیت و پاسخگویی

یکی دیگر از پیامدهای حقوقی عدم نظارت بر نهادهای ناظر، کاهش شفافیت و پاسخگویی در فرآیندهای اجرایی و قضائی است. در صورتی که نهادهای نظارتی بدون نظارت باقی بمانند، احتمال فساد و سوءاستفاده از قدرت در این نهادها افزایش می‌یابد. این وضعیت می‌تواند منجر به ایجاد شرایط غیرشفاف در تصمیم‌گیری‌های قضائی و اجرایی و آسیب به حقوق شهروندان شود. بنابراین، نظارت بر نهادهای ناظر به عنوان ابزاری ضروری برای حفظ شفافیت و پاسخگویی در نظام حکومتی شناخته می‌شود (فقیهی، ۱۳۸۵). عدم نظارت بر نهادهای نظارتی می‌تواند منجر به فرآیندهای تصمیم‌گیری و اجرای سیاست‌ها به صورت غیرشفاف و پنهان از نظارت عمومی شود. این وضعیت احتمال فساد و سوءاستفاده از قدرت در سیستم اجرایی و قضائی را افزایش داده، که نه تنها حقوق شهروندان را نقض می‌کند، بلکه شفافیت و پاسخگویی در دستگاه‌های دولتی و حکومتی را کاهش داده و زمینه را برای فساد و سوءاستفاده از قدرت فراهم می‌آورد (افشاری و پتفت، ۱۴۰۰).

نهادهای نظارتی، از جمله شورای نگهبان در جمهوری اسلامی ایران، که مسئول تطابق قوانین و تصمیمات با اصول قانون اساسی و شرع هستند؛ نقشی حیاتی در حفظ مشروعیت نظام حقوقی دارند. در صورتی که این نهادها بدون نظارت صحیح عمل کنند، احتمال اتخاذ تصمیماتی که مغایر با اصول بنیادین قانون اساسی و حقوق مردم باشد، افزایش می‌یابد که موجب تضعیف اعتماد عمومی به سیستم قضائی و حقوقی کشور می‌شود. این وضعیت می‌تواند به کاهش مشروعیت دولت و نهادهای حکومتی منجر گردد و در نهایت بحران مشروعیت در نظام سیاسی کشور را ایجاد کند.

۵- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

نهادهای عالی ناظر در نظام جمهوری اسلامی ایران، به‌ویژه شورای نگهبان، مسئولیت‌های خطیری در تضمین سلامت نظام سیاسی و حقوق شهروندان بر عهده دارند. این نهادها نه تنها به‌عنوان ضامن تطابق مصوبات قانونی و انتخابات با اصول قانون اساسی و شرعی عمل می‌کنند، بلکه با نظارت بر مقامات و فرآیندهای حکومتی، نقش مهمی در حفظ حقوق عمومی و تقویت مردم‌سالاری ایفا می‌کنند. اما عدم نظارت مؤثر بر عملکرد این نهادها، به‌ویژه شورای نگهبان، می‌تواند تبعات گسترده‌ای به همراه داشته باشد که نه تنها به تهدید حقوق و آزادی‌های فردی منجر می‌شود، بلکه اساس حکمرانی و مشروعیت سیاسی را نیز دچار تزلزل می‌سازد.

اولین و مهم‌ترین پیامد حقوقی عدم نظارت بر شورای نگهبان و سایر نهادهای عالی نظارتی، تهدید جدی به حقوق و آزادی‌های اساسی شهروندان است. حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران به‌ویژه آزادی‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و قضائی از اصول بنیادین نظام است که می‌بایست در پرتو نظارت مؤثر تضمین شوند. در شرایطی که شورای نگهبان نتواند به‌طور شفاف و مستقل عمل کند، ممکن است تصمیمات این نهاد به‌طور سلیقه‌ای و خارج از اصول قانونی اتخاذ شوند که در نتیجه آن، حقوق فردی و جمعی از جمله آزادی بیان، حق تجمع و حتی حق انتخاب و مشارکت سیاسی محدود می‌شود. این مسئله به کاهش اعتماد عمومی به نظام سیاسی منجر خواهد شد و به‌ویژه در انتخابات، شاهد کاهش مشارکت سیاسی و بی‌اعتمادی به فرآیندهای انتخاباتی خواهیم بود.

دومین پیامد عدم نظارت مؤثر بر شورای نگهبان، تضعیف مردم‌سالاری است. یکی از ارکان اساسی دموکراسی، نظارت عمومی بر فرآیندهای حکومتی و سیاسی است تا این اطمینان حاصل شود که اراده مردم در سیاست‌گذاری‌ها و تصمیمات کلان کشور دخالت دارد. شورای نگهبان، به‌عنوان نهاد ناظر بر انطباق قوانین با اصول اساسی، مسئولیت سنگینی در این راستا دارد. عدم نظارت مستقل و مؤثر بر این نهاد می‌تواند به تمرکز بیش از حد قدرت در دستان گروه‌های خاص منجر شود و در نتیجه، فرآیندهای دموکراتیک و حقوق بشر در معرض تهدید قرار گیرد. برای مثال، در برخی از انتخابات‌های اخیر، همچون انتخابات مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۹۸ و انتخابات ریاست‌جمهوری ۱۴۰۰، مشکلاتی مانند رد صلاحیت‌های گسترده و عدم شفافیت در فرآیند تأسیس صلاحیت‌ها، اعتماد عمومی را کاهش داد و موجب سرخوردگی مردم از مشارکت در فرآیندهای سیاسی شد.

سومین پیامد این وضعیت، محدودیت‌های گسترده در مشارکت سیاسی است. مشارکت سیاسی حق هر شهروند است که به‌ویژه در نظام جمهوری اسلامی ایران از اهمیت بالایی برخوردار است. عدم نظارت مؤثر بر نهادهایی مانند شورای نگهبان می‌تواند به کاهش رقابت‌پذیری انتخابات، جلوگیری از حضور گروه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی و محدود شدن دایره انتخاب‌ها منجر شود. در شرایطی که نهادهای نظارتی، به‌ویژه شورای نگهبان، نتوانند شفافیت و عدالت را در

تأسیس صلاحیت‌های انتخاباتی رعایت کنند، مشارکت سیاسی کاهش یافته و در نتیجه آن، بی‌اعتمادی عمومی و تضعیف مشروعیت حکومت را به همراه دارد.

یکی دیگر از پیامدهای قابل توجه عدم نظارت مؤثر، تضعیف فرآیند اصلاحات و گسترش فساد در نهادهای دولتی است. فساد به عنوان یکی از چالش‌های بزرگ نظام سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، در صورتی که نهادهای نظارتی نتوانند وظایف خود را به طور صحیح و مؤثر انجام دهند، گسترش می‌یابد. در چنین شرایطی، فساد به طور مستقیم بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی و اقتصادی تأثیر می‌گذارد و می‌تواند به کاهش شفافیت، نابرابری در دسترسی به منابع، و تقویت سوءاستفاده‌های مالی منجر شود. شورای نگهبان، به عنوان نهاد نظارتی در حوزه‌های مختلف، اگر نتواند بر اساس اصول عدالت و شفافیت عمل کند، خود می‌تواند به بستری برای فساد تبدیل شود. بنابراین، نظارت مؤثر بر این نهاد برای جلوگیری از فساد و تحقق اصلاحات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی از ضروریات نظام حکومتی است.

در نهایت، عدم نظارت مؤثر بر شورای نگهبان و سایر نهادهای نظارتی، موجب کاهش شفافیت در امور حکومتی و تضعیف حقوق عامه می‌شود. حقوق عامه که از مفاهیم کلیدی در نظام جمهوری اسلامی ایران است، در سایه نظارت شفاف و مستقل بر نهادهای دولتی تضمین می‌شود. در صورتی که نظارت مؤثر بر شورای نگهبان وجود نداشته باشد، این نهاد می‌تواند به طور مستقیم یا غیرمستقیم به نقض حقوق عمومی و حقوق اساسی شهروندان بپردازد. به ویژه در زمینه تفسیر اصول قانون اساسی و نظارت بر انتخاباتی که حق مردم برای مشارکت در آن حیاتی است، نبود شفافیت و نظارت دقیق می‌تواند حقوق شهروندان را به طور جدی تهدید کند و منجر به نقض عدالت اجتماعی و حقوق عمومی گردد. بنابراین، برای حفظ سلامت نظام حقوقی و تضمین حقوق شهروندان در جمهوری اسلامی ایران، تقویت نظارت مؤثر و شفاف بر نهادهای عالی ناظر، به ویژه شورای نگهبان، امری ضروری است. این نظارت نه تنها به تقویت حقوق فردی و عمومی کمک می‌کند، بلکه به تقویت مردم‌سالاری، مبارزه با فساد و تضمین عدالت اجتماعی نیز می‌انجامد. با ایجاد سازوکارهای نظارتی مستقل، شفاف و مؤثر می‌توان از وقوع بحران‌های سیاسی، اجتماعی و حقوقی جلوگیری کرد و سلامت نظام سیاسی را در بلندمدت حفظ نمود.

برای کاهش پیامدهای منفی ناشی از عدم نظارت مؤثر بر نهادهای عالی ناظر و بهبود شرایط موجود، اقداماتی ضروری به نظر می‌رسد:

- ایجاد نهاد نظارتی مستقل: برای تضمین نظارت مؤثر، باید یک نهاد نظارتی مستقل و متخصص تأسیس شود که به طور مستقیم بر عملکرد نهادهای عالی نظارتی، نظارت کند. این نهاد باید از اختیارات کافی برای بررسی تخلفات و شکایات برخوردار باشد و به طور بی‌طرفانه و مؤثر نظارت کند.

- تقویت شفافیت در فرآیندهای نظارتی: نهادهای نظارتی باید شفافیت بیشتری در فرآیندهای خود ارائه دهند تا اعتماد عمومی افزایش یابد و امکان نظارت مردمی فراهم شود. شفافیت در تصمیم‌گیری‌ها و نظارت‌ها می‌تواند از بروز فساد و تبعیض جلوگیری کند.

- ایجاد سازوکارهای قانونی برای برخورد با تخلفات نهادهای نظارتی: سیستم‌های قانونی باید برای پیگیری و برخورد با تخلفات نهادهای نظارتی تدوین شود. این سازوکارها باید به گونه‌ای طراحی شوند که نظارت مؤثر را تضمین کرده و مسئولیت‌پذیری نهادهای نظارتی را تقویت کنند.

- حمایت از مشارکت عمومی و نهادهای مدنی: نهادهای مدنی و رسانه‌ها باید به عنوان ناظران غیررسمی در نظارت بر نهادهای نظارتی مشارکت کنند. حمایت از این نهادها و ارتقای آگاهی عمومی در زمینه نظارت بر نهادهای حکومتی، می‌تواند به کاهش فساد و افزایش شفافیت منتهی شود.
- آموزش و آگاهی‌بخشی به شهروندان: باید برنامه‌های آموزشی در زمینه حقوق شهروندی و فرآیندهای نظارتی برگزار شود. این آموزش‌ها می‌توانند به‌ویژه در مدارس، دانشگاه‌ها و مراکز فرهنگی اجرا شوند تا شهروندان نسبت به حقوق خود و نحوه پیگیری آن‌ها آگاهی بیشتری پیدا کنند.
- تقویت فرهنگ فسادستیزی: برای مقابله با فساد، لازم است فرهنگ فسادستیزی در سطح جامعه و میان نهادهای حکومتی نهادینه شود. این امر با ارتقای نظارت اجتماعی و افزایش پاسخ‌گویی نهادها به آحاد جامعه ممکن خواهد بود.
- در نهایت، نظارت مؤثر بر نهادهای عالی ناظر یک ضرورت اساسی برای حفظ حقوق شهروندان، تقویت مردم‌سالاری و مبارزه با فساد است. با تقویت سازوکارهای نظارتی، ایجاد شفافیت و ارتقای مشارکت عمومی، می‌توان به حفظ سلامت نظام سیاسی و حکومتی در بلندمدت کمک کرد.

منابع

- آقایی طوق، مسلم؛ صدری ارحامی، محمد و مختاری ایمان (۱۴۰۰)، بررسی مفهوم نهادهای زیر مجموعه رهبری و کیفیت نظارت بر آن‌ها در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، «دیدگاه‌های حقوق قضایی»، ۲۶ (۹۶)، صص ۹۳-۱۱۲.
- افشاری، فاطمه و پتفت، آرین، (۱۴۰۰). «موانع احیای حقوق عامه در حقوق ایران و راهکارهای تحقق مطلوب آن»، **فصلنامه دانش حقوق عمومی**، ۱۰ (۳۳)، صص ۱۱۱-۱۴۰.
- اکبری، علی و امیدی، محمدحسین (۱۳۹۹)، «ساز و کار قوه قضاییه در تضمین رعایت تعهدات حقوق بشری»، **تحقیقات حقوق شهروندی**، ۵ (۱)، پای‌پای ۹، صص ۷۹-۹۲.
- امیرانتخابی، شهرود؛ حیران‌نیا، جواد (۱۳۹۰)، «نقش رسانه‌ها در مشارکت سیاسی شهروندان»، **نشریه پژوهش‌نامه، گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی**، شماره ۵۰، صص ۶۳-۹۴.
- اینانلو، ابوالفضل (۱۳۹۸)، «تضمین‌های ساختار حقوقی ایران در پیش‌گیری و مقابله با فساد اداری»، **دو ماهنامه علمی تخصصی پژوهش در هنر و علوم انسانی**، ۴ (۱۶)، صص ۲۹-۴۴.
- باقری خوزانی، محمدحسن؛ برومند، محمد؛ صالحی، محمد (۱۴۰۳)، «بایسته‌های تضمین شفافیت در انتخابات ریاست جمهوری؛ با تاکید بر سیاست‌های کلی انتخابات»، **فصل‌نامه مطالعات حقوق عمومی**، ۵۴ (۴)، صص ۲۵۲۳-۲۵۴۶.
- بیگلریگی، کیان، (۱۳۹۸)، «سازوکارهای رفع موانع احیای حقوق عامه در قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران»، **دو فصلنامه علمی حقوق بشر و شهروندی**، ۴ (۲)، پای‌پای ۸، صص ۱۹۵-۲۳۴.
- پورعزت، علی‌اصغر؛ دمرچی لو، مریم؛ کیانی، پاکنوش (۱۳۹۷)، «شاخص‌های مفهوم‌پردازی از اصطلاح منفعت عمومی بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، **نشریه مطالعات مدیریت دولتی ایران**، ۱ (۲)، صص ۱-۲۴.
- حکیم‌پور، محمد (۱۳۷۹)، «اصلاحات شفاف»، **مجله کتاب نقد**، ۴ (۱۶)، صص ۴۴-۶۹.
- خانباشی، محمد (۱۳۹۰)، **الگوی برای سنجش عوامل راهبردی محیطی تأثیرگذار بر اعتماد عمومی**، به راهنمایی شمس‌السادات زاهدی، دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبائی، رساله دوره دکتری مدیریت دولتی.

- سراجی، محمود (۱۳۸۸)، «حقوق ملت در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» (شرحی بر فصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران)، **فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی**، شماره ۱۶، صص ۴۲-۱۱.
- خرمشاد، محمدباقر (۱۳۸۵)، **مردم سالاری دینی**، قم، دفتر نشر معارف، جلد ۳.
- سیدباقری، سیدکاظم (۱۳۹۷)، «حق مشارکت شهروندان و آزادی سیاسی با تأکید بر قرآن کریم»، **پژوهش‌های سیاست اسلامی**، ۶(۱۴)، صص ۴۱-۶۵.
- صالحی، هادی و شریفی، حسین (۱۴۰۳)، «مطالعه تطبیقی مفهوم‌شناسی ارکان ماهوی و کارکرد «دعای منفعت عمومی» در نظام‌های حقوقی ایالات متحده آمریکا و هندوستان»، **پژوهش‌های حقوقی**، ۲۳(۵۷)، صص ۲۵۵-۲۹۴.
- صدیق، میرابراهیم؛ کشیشیان، گارینه؛ حبیبی، احمد (۱۳۹۹)، «نظام انتخاباتی و مشارکت سیاسی در ایران و تأثیر آن بر عملکرد نمایندگان (بررسی دوره‌های ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی)»، **علوم سیاسی، نشریه سپهر سیاست**، ۷(۲۳)، صص ۱۱۳-۱۴۰.
- طحان‌نظیف، هادی و کدخدامرادی، کمال (۱۳۹۸)، «آسیب‌شناسی نظام حقوقی حاکم بر فرآیندهای نظارت بر انتخابات مجلس شورای اسلامی در پرتو سیاست‌های کلی انتخابات»، **فصل‌نامه مطالعات حقوق عمومی**، ۴۹(۷)، صص ۱۱۴۸-۱۱۲۷.
- عباس‌زادگان، سید محمد (۱۳۸۹)، **فساد اداری**، چاپ دوم، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- فقیهی، ابوالحسن (۱۳۸۰)، «نظام‌های پاسخگویی در بخش دولتی: دیدگاهی تطبیقی»، **مطالعات مدیریت بهبود و تحول**، ۸(۲۹، ۳۰)، صص ۵۳-۷۰.
- قادرزاده، امید؛ شریفی، فاطمه؛ حسن‌خانی، الناز (۱۳۹۸)، «مشارکت سیاسی و عوامل مرتبط با آن: مطالعه پیمایشی دانشجویان دانشگاه کردستان»، **فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی**، ۷(۴)، صص ۹۳-۱۲۹.
- قاسمی، غلامعلی و مویدیان، امینه (۱۳۹۹)، «نسبت حق تعیین سرنوشت و دموکراسی از منظر حقوق بین‌الملل»، **فصل‌نامه تحقیقات حقوقی**، ۲۳(۸۹)، صص ۲۱۷-۲۴۲.
- قطبی، میلاد؛ محمدپور، اسماعیل و کرمی، حامد (۱۳۹۸)، «نظارت بر نهاد شورای نگهبان و اعضای آن»، **فقه حکومتی**، ۴(۷)، صص ۱۵۵-۱۲۹.
- قنائی، فاطمه و قیصری، نوراله (۱۳۹۶)، «مشارکت سیاسی و رفتار انتخاباتی (ترجیحات رأی دهی) مردم از دیدگاه امام خمینی (ره)»، **فصل‌نامه علمی - پژوهشی پژوهش‌نامه انقلاب اسلامی**، ۷(۲۲)، صص ۹۹-۱۲۱.
- گرجی‌ازندریانی، علی اکبر؛ خادمی، مازیار (۱۳۹۶)، «مطالعه تطبیقی گستره نظارت نهاد نگهبان قانون اساسی بر قوانین عادی در نظام حقوقی ایران و هند»، **نشریه مطالعات حقوق تطبیقی**، ۸(۲)، صص ۶۷۹-۷۰۹.
- گرجی‌ازندریانی، علی اکبر (۱۳۹۷)، «شورای نگهبان به مثابه سوزن‌بان قانون اساسی»، **فصل‌نامه تحقیقات حقوقی**، ۲۱(۸۲)، صص ۱۸۰-۱۵۳.
- لشکری، علیرضا (۱۳۹۶)، **مصالح فردی و عمومی از منظر اسلام و مکاتب رقیب، نشریه جستارهای اقتصادی**، ۱۴(۲۷)، صص ۶۳-۸۸.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۷). **گزارش ویژه: فساد و راهکارهای مقابله با آن**. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، معاونت پژوهش‌های اقتصادی، دفتر مطالعات اقتصاد بخش عمومی، (۱۳۹۷)، **پیشگیری و مبارزه با فساد، فراتحلیل کیفی مطالعات فساد (مقالات فارسی)**، کد موضوعی: ۲۳۰، شماره مسلسل: ۱۵۸۳۴، ۱-۳۴۵.

- مطهری، مرتضی، **نهضت‌های اسلامی در صد ساله اخیر**، تهران، انتشارات صدرا (مرکز نشر آثار استاد شهید مطهری).
- ملکی، علی (۱۳۹۹)، «مبانی مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران»، **مجله سیاست متعالیه**، ۸(۳۰)، صص ۲۰۶-۱۸۸.
- میرمحمدی، سیدمحمد؛ الوانی، سیدمهدی و زینعلی، حامد (۱۳۹۵)، تحلیلی بر سازوکار نظارت و تعادل در روابط بین نهادهای حاکمیتی نظام جمهوری اسلامی ایران»، **چشم‌انداز مدیریت دولتی**، ۷(۴)، صص ۱۵-۴۰.
- ناصری، ناهید؛ سلیمی، صادق و شامبیاتی، هوشنگ (۱۴۰۰)، «نقش سازمان‌های غیر دولتی مبارزه با فساد در پیشگیری از فساد در ایران»، **مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی**، ۹(۱۷)، صص ۷۵-۱۰۱.

- کد خبر ۵۶۷۱۶۲، تاریخ انتشار ۱۳۹۶/۰۷/۲۷

- کد خبر ۶۲۰۵۹۹، تاریخ انتشار ۱۳۹۷/۰۴/۲۳

- کد خبر ۷۷۶۹ - تاریخ انتشار ۱۴۰۰/۰۳/۰۵

- کد خبر ۷۹۰۴ - تاریخ انتشار ۰۴/۲۳

-<https://www.asriran.com/fa/news/567162>

-<https://www.asriran.com/fa/news/620559>

-<https://www.ekhtebare.ir/?p=57459,1400/02/19>.

-<https://www.shora-gc.ir/fa/news/7769> .<https://www.shora-gc.ir/00021J>

-<https://www.shora-gc.ir/fa/news/7904,1400>.